

Szigetmagyarság *Beszámoló egy svájci tanácskozásról*

A magyarok országa népeket befogadó, nem pedig kibocsátó állama volt Európának. Foglalással szerzett történelmi hazájában az itt talált szláv és avar töredékek mellé a XII. századtól kezdve német, román, ruszin, majd a török világ elmúltával újabb német (sváb), délről pedig délszláv népcsoportokat fogadott magába. Befogadó szerepköre tehát századokon át tartott, a betelepülők sorát a XVIII. század végétől kibontakozó, s a XX. századig elhúzódó magyarányú zsidó bevándorlás zárta le. A magyarság kisebb rajokat magából csupán keletre, előbb Moldvába, majd Bukovinába bocsátott ki, így jöttek létre a moldvai csángók és a bukovinai székelyek szórvány telepei.

A beáramlás utolsó hullámai el sem ültek még, amikor a múlt század 80—90-es éveiben közel kétmillió embert elszívó kivándorlás vette kezdetét. A főként Amerikába irányuló kivándorlás még szervesen illeszkedett az általános európai folyamatokba. Ezzel szemben a századunkban többször ismétlődő kiáramlások már sokkal inkább történelmünk sajátos fordulóiból táplálkoztak. A századfordulói kivándorlás és a későbbi kiáramlások hozták létre etnikumunk harmadik nagy csoportját, a nyugati magyarságot. Helyzetük a maradék óhazai és a szomszédos országokban élő kisebbségi magyarságtól alapvető módon különbözik. Sorsuk meghatározó eleme, hogy jórészt önként cseréltek hazát és hogy nem tömbökben, hanem szórványokban élnek.

A nyugati diaszpóra vagy szigetmagyarság helyzetével foglalkozott nyolc napon át, április 25-től május 3-ig az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem (EPMSZ) ez évi soros konferenciája, amit a svájci Lugano melletti Magliasoban rendeztek. Az EPMSZ szervezete 1969-ben Svájcban jött létre s 1972 óta egyesületként működik. Székhelye Bern. Kezdetben kapott támogatást a svájci protestáns egyházaktól is, „munkájában azonban — hangoztatják ők maguk — mind az egyházi, mind a politikai pártoktól, más csoportosulástól független”. Feladatának azt tartja, hogy a különböző országokban élő magyar és magyar származású értelmiségiek, illetve a magyar kultúra támogatói közt baráti és szellemi kapcsolatok létesüljenek; hogy tanulmányozza és nyílt szellemben megvitassa az emberiséget, kivált a magyarságot, továbbá a protestáns és ökümenikus mozgalmakat érintő kérdéseket; hogy elősegítse a magyar kultúra ápolását.

Céljaikat elerendő, 1971 óta évente egyhetes konferenciákat rendeznek. Ezenek tudományos igényű előadások, viták és kerekasztal-beszélgetések foglalkoznak a napirenden szereplő kérdésekkel. A tanácskozásokat művészeti és vallási rendezvények egészítik ki. Az egyesület 1973, illetve 1977 óta rendszeresen foglalkozik könyvkiadással is. Dicséretre méltó sikerrel: a kiadványok száma ez ideig 40 kötetre rúg, szépirodalmi művek, esszék és tudományos igényű kiadványok sorakoznak polcaikon. Az Erdélyi Szépművés Céh mintájára létrehozták az EPMSZ Könyvbarátok Körét.

Sorrendben a 17., ez évi konferenciát április 25-én Bárczay Gyula, az EPMSZ mostani elnöke nyitotta meg. Utalt arra, hogy a nyugati magyarság helyzetének egyik-másik vonatkozásával korábban is foglalkoztak ugyan, ám a mostani tanácskozást kizárólag ennek kívánja szentelni az egyesület. Valamennyi előadás, még a vasárnapi ökümenikus istentisztelet is (amelyen a magyarországi Vályi Nagy Ervin és az ausztriai Vass György teológiai professzorok vallási szempontból vizsgálták a kérdéskört) a nyugati magyarság helyzetének sokoldalú elemzésével foglalkozott.

A konferencia vitáindító előadását Nagy Károly, az egyesült államokbeli Rutgers egyetem szociológia és pszichológia professzora, az Anyanyelvi Konferenciák egyik külföldi kezdeményezője és odaadó híve tartotta Szigetmagyarság és szolidaritás címmel. „A világ kb. 16 milliónyi magyarságának jelenkori demográfiai és települési adatai azt mutatják, kezdte előadását, hogy a Magyarországon kívül élő magyarok etnikai tömbjeinek legtöbbje töredezik. . . A szétszóródás természetesen meggyorsíthatja az asszimilálódást.” Vajon azt jelentené ez, hogy „széthullóban, megszünőben” volna az anyaországon kívül élő magyarság? Válaszában nem volt ugyan derülő, de némi reményt látott arra, hogy a folyamat talán még sem egészen végzettszerű, nem irreverzibilis tehát. Mert a töredezés és felszívódás mellett kibontakozni látszik egy másik folyamat, egy másik életforma is. A szigetek életformája, amelyekben az egyének tudatosan vállalt együttműködése nyomán új közösségek kovászolódnak, más minőségű szigetek, magyarság megtartó közösségek keletkeznek. Ezek a kis közösségek persze — fejtegette Nagy Károly — csak akkor haladhatják meg a demográfiai adatok pusztá-

tényszámait, „ha tagjai földrajzi széttagoltságuk ellenére is az együvé tartozás tudatában élnek, ha számon tartják egymást, ha számíthatnak egymásra”. Az új típusú „kulturális nemzet”, ez a „szellemi haza” akkor válhat igazán létező és működő nemzeté, ha tagjainak, szigeteinek önként vállalt szolidaritása élő és hatékony. Történelmi példák, mint az ireké, lengyeleké, japánoké és a zsidóké, azt tanúsítják, „lehetséges úgy élni a világban, hogy a lakóhelyünk közössége mellett egy másik közösséget is magukénak vallanak különböző embercsoportok és azt hathatósan támogatják is”. Vannak biztató jelei annak, hogy az új típusú magyar szigetek között is megkezdődni látszik ez a szolidaritás. A cselekvő szolidaritás csak a kettős tudatú, a befogadó népközösséghez és az egész magyarsághoz kötődő szigetlakók között jöhet létre, a kettős identitástudat egyéni és csoportos vállalására van tehát szükség. Nagy Károly előadásában azokat a konkrét formákat és lehetséges szerepeket tekintette át, amelyek közt az új típusú szigetek létrejöhetnek, kapcsolataikat kiépíthetik, megtartó szerepüket és a magyarság egészét érintő küldetésüket betölthetik.

A konferencia többi előadása azután különböző szempontokból próbálta feltárni a nyugati magyarság bonyolult viszonyait, bemutatni szellemi tevékenységének maradó értékét, megfogalmazni esetenként valóban égető gondjait. A diaszpóra magyarság szellemi életének markáns kritikusa, a Párizsban élő Albert Pál, a „sziget” szó metaforikus és szimbolikus jelentéstartalmait boncolgatta, felvonultatva a vonatkozó egyetemes emberi kultúra bőséges anyagát. Színes és szellemes előadásában a szigetjelenség útját valóban Homérosztól a modern irodalmakig követte nyomon.

Két előadás az amerikai magyar szigetek eltérő jellegű tevékenységéről adott számot. Bertalan Imre, washingtoni református lelkész az Észak-Amerikában működő református gyülekezetek történeti útját mutatta be. Szólt azokról a nehézségekről, amelyekkel a századfordulón kivándorolt százezreknek annak idején meg kellett birkóznuk. A protestáns USA-ban különösen nehéz volt a katolikus és görögkatolikus vallású kivándoroltaknak egyházakat alapítani, de döcögve indult a protestáns egyházak élete is. Sok ezer magyar tartózkodott már Amerikában, amikor 1896-ban megalakulhattak az első református egyházközségek. A kivándorlás növekvő hullámában számuk ettől kezdve rohamosan emelkedett: a világháború előtt már 13 államban működtek protestáns egyházak. Az első világháborút követő években, 1926-ban a magyar protestáns egyházközségek száma 112-re emelkedett, a magyarországitól önállósodtak, több egyházkerületre tagolódtak. Napjainkra mind az egyházközségek, mind pedig a gyülekezeti tagok száma, mutatta az asszimiláció felgyorsuló folyamatát, csökkent: az USA-ban mindössze 87 protestáns (ebből 83 református, 4 evangélikus) működik. Am mind a múltban, mind pedig a jelenben igen sokrétű tevékenységet (sajtó- és könyvkiadás, kulturális rendezvények, oktatás stb.) fejtenek, fejtenek ki a magyarságtudat ápolása, megőrzése érdekében.

Az amerikai magyar szigetek más jellegű munkásságát tekintette át Király Béla, a New York-i egyetem történelemszakkönyvtárosa. Arról beszélt, hogy miként működnek az angol nyelvű magyar szigetek és mit tesznek az amerikai és magyar kultúra fejlesztése és terjesztése terén. Előbb az általa vezetett Atlanti Kutató és Kiadó Társulat többretnű munkásságát méltatta. Szerényen, de jogos önértellett hivatkozhatott e társulat valóban imponáló kiadói tevékenységére. Kiadásában néhány éves működése során eddig 54 vaskos kötet került az olvasók kezébe, s ennek fele a magyarországi és a közép-kelet-európai népek történelmi múltjáról, annak egy-egy fontos szakaszáról és szelvényéről adott angol nyelven mélyreható tudományos elemzést. Így például a trianoni béke előzményeivel, hátterével és következményeivel foglalkozó kiadványuk messze megelőzte a hazai történetírást is. A társulat fontos feladatának tekinti, hogy a magyarság múltjának téves információkon és hamis beállításokon nyugvó hátrányos megítélését az angol nyelvterületeken ellensúlyozza, hogy rólunk a valóságos viszonyoknak megfelelő kép alakuljon ki. Közvetlen hangvételű előadásában Király Béla áttekintette az amerikai angol nyelvű szellemi szigetek fontosabb köreit is. Beszélt arról, hogy angol nyelvű magyarok milyen fontos szerepet játszanak a tudományos életben. A kutatóintézetekben dolgozók százain kívül csak az amerikai egyetemeken mintegy 1000 magyar származású oktató tanít. Külön is kiemelte a torontói egyetemen létesült Magyarországtudató Intézetet, ennek angol nyelvű folyóiratát. A tudományos tevékenység mellett számottevő a különböző célokból alapított társadalmi egyesületek és főként a kisebbségi magyarság ügyének felkarolására újabban létesült politikai jellegű tömörülések tevékenysége is. Nagy elismeréssel méltatta a Soros-alapítvány szerepét a magyar kulturális értékek gazdagításában és terjesztésében.

A szigethelyzetű nyugati és keleti magyarság sajátos gondjait elemezte Szabó T. Ádám, a nemrég elhunyt Szabó T. Attila Helsinkiben működő nyelvész fia. A nyelvi szigetek kapcsán főként arról beszélt, hogy szigethelyzetben a nyelvromlás kikerülhetetlen következményeivel kell számolni. A nyelvromlás észlelhető jelei a következők: eltűnik a helyes magyar hangsúly (az első szótagról a másodikra vagy következőkre helyeződik át); felcserélődik a toldalekok hangrendje (pl.: kézben helyett kézban, házban helyett házben); megszaporodnak a többségi nyelvekből vett kölcsönszavak (pl. a romániai magyarban 3800 román átvétel találtak a nyelvészek, s ebből 1800 szót a moldvai csángók használnak); az idegen szavak és az ún. betűszavak (pl. gmk, teho) tovább fokozzák az anyanemzet és szigetek között egyébként is növekvő távolságokat; ahol a szigetek, kisebbségek számára nem biztosított az anyanyelvi oktatás, ott átveszik a többségek helyesírását; nyakatekert, sokszor érthetetlen és értelmetlen tükörfordítások rombolják a szigetek anyanyelvét; a család- és keresztnéveket lefordítják, jobbik esetben is rosszul írják vagy elírják; az ősi helyneveket megváltoztatják, átalakítják (főként Romániában). Valójában a nagyon régi szigethelyzetnek, mint amilyenben pl. a moldvai csángók is élnek, nyelvészetiileg mindössze egyetlen előnye lehet: lakói megőrizték a nyelv archaikus, nyelvújítás előtti elemeit (pl. a határozott névelők nemhasználatában). A nyelvromlás íjesztő méreteit azonban ezek az inkább csak nyelvészeti előnyök egyáltalán nem tudják ellensúlyozni.

A befogadó országok oldaláról vizsgálta a nyugati magyarok helyzetét egy-egy svájci és német származású, magyar házasságban élő asszony, illetve a bázei Kovács Andor és Vályi Nagy Ágnes. A svájci Irányi Irén főként személyes tapasztalatai, élményei alapján adott igen megnyerő, magával ragadó jellemzést a magyarokról, míg a német Balla Waltraud azokról a pszichés konfliktusokról beszélt, amelyet a kettőstudatúság az

identitászavarok idéznek elő minden más közösségből elszármazott emberben, s teszik számára igen gyakran kinkeservessé a beilleszkedés és elszakadás feszültségekkel terhes folyamatát. Kovács Andor az ötvenhatos nemzedék beilleszkedési előnyeit, majd a fokozatos szétoldódás, a magányos befelé fordulások — a se itt, se ott nem levés — szomorú traumáját rajzolta fel. A gyakran érthetetlen és indokolatlan megkeseredettségnek azt az állapotát, amelyben a szóban forgó nemzedék nagy többsége leledzik, amellyel szüntelenül viaskodik. Vályi Nagy Ágnes az újabban nyugatra sodródók beilleszkedési gondjairól, ami és elhelyezkedési nehézségeikről, zavarodottságukról, esetenként válságos helyzetükről beszélt. Parragi László, a leuveni egyetem (Belgium) tanára alapos kutatómunkája eredményeként arról adott számot, hogy a különböző világlexikonok mit is írnak, mit állítanak a magyarság múltjáról és jelenéről. Mint előadásából kiderült, az összkép távolról sem annyira lehangoló, mint ahogyan azt önmagunk szerepének folytonos — és még mindig divatos — lekicsinylése, szakadatlan kissebbitése nyomán gondolni lehetne. Luka László orvospszichológus Genfből és Inántsyp Pap Elemér pszichológusprofesszor Kölnből ugyancsak a beilleszkedési, a vegyes házasságok és a külső elvárások lélektani hátterét, az identitástudat váltásait és zavarait, a konfliktusok feloldásának lehetőségeit és esélyeit méltatták szakszerű előadásaikban. Inántsyp Pap Elemér az identitástudat négy nagyobb változatáról beszélt: a bátor és szembenéző, a „kiálló” (magabiztos, biztonságos) tudatról, az átvevésre hajlamos, valamivel labilisabb, a moratórikus, halogató, nyitott, de mégis bizonytalan, döntésképtelen és végül az ún. diffúz vagy szétszóró, döntésre és átvételre egyaránt alkalmatlan tudatról, lelki alkotóról. A beilleszkedés s az identitásváltás — hangoztatta — más-más módon zajlik le, más-más reakciókat vált ki az eltérő típusokban.

Magyarországról négy meghívott előadó vett részt és tartott előadásokat a tanácskozáson. Benda Kálmán a magyar etnikum keleti peremén kifejlődött sajátos kultúrájú népcsoport, a moldvai csángók történetéről adott nagyívű áttekintést. Az első moldvai magyar telepések, mint hangoztatta, a tatárjárás előretörése, IV. Béla idején kerültek Moldvába. A következő kiáramlásra a Hunyadi János által kezdeményezett védelmi vonal kiépülése során került sor. Moldva népességének, mondtotta, a XV. század végén kb. 1/5-e magyar volt. További rajok települtek át a huszita mozgalom, a székely lázadások-felkelések, a Rákóczi-szabadságharc, és a mádfélfali veszedelem idején. Különösen értékes a moldvai magyarok kutatása szempontjából a vatikáni levéltár gazdag anyaga. Ebből válogatta össze a rövidesen megjelenő két kötetnyi forrásanyagot, ami főként a csángók XVI—XVII. századi történetére nézve tartalmaz igen fontos ismereteket. László Gyula a szigetehelyzetek és szigetnépek kapcsán arról beszélt, hogy tágabban akár az egész magyarság is sajátos szigetként fogható fel. Embertanilag azonban távolról sem vagyunk szigetnép, hiszen bennünk nemcsak Eurázsia, de a környező népek rasszalemei is bőségesen megtalálhatók. Részletesen beszélt az etnikum jellegzetességeit nagyban meghatározó múltjáról, ezzel kapcsolatos múltképzünkről. A nemzet, hangoztatta végül, nemcsak nyelvében, de múltjával és múltjában is él.

E sorok írója előadásában arra keresett választ, hogy miként látják ma Magyarországon a nyugati magyarságot, és mit várnak el tőlük az óhazában. Előbb a nyugati magyarság hazai megítélésének két nagyobb, egymástól eltérő szakaszát próbálta elemezni, megállapítva, hogy az elsőt a kölcsönös ellenségeskedés, a másodikat viszont már a lassan szélesedő párbeszéd jellemezte. Majd áttekintette a valóságos kép kelően árnyalt kialakítását nehezítő szubjektív (főként politikai) és objektív akadályokat. Hangoztatta: a nyugati magyarságról alkotott képünk hiányos, erősen töredezett. A kívánalmak között hármast irányú kötelmekről: önnemmaguk megtartásának, kétnyelvűségük megőrzésének kötelmeiről beszélt, a kisebbségi magyarok sorsáért háruló közös felelősségre és az óhazával való szellemi és emberi kapcsolatok kiszélesítésének szükségességére hívta fel hallgatói figyelmét.

A konferencia tárgyköréit is összefogta, az egyetemes magyar felelősségtudat szempontjából összegezte Mészöly Miklós méltán nagy sikerű előadása. Abból indult ki, hogy a nemzetmegőrzés hagyományos útjai ma már járhatatlanok, módszerei követhetetlenek. Semmiképpen sem elég az anyagi-jóléti tényezők kizárólagosságának hangoztatása, a szellemi-minőségi értékeket kell középpontba állítani. Nemzetközi tekintélyünk növelése érdekében „szellemi ingyenszolgáltatásra” van szükség. Legfőbb energiaforrásunk bennünk és a fejünkben kereshető: érvényesüléséhez minőségi oktatás és minőségi munka kell. Súlyos hibának, hogy hiányzik belőlünk a testünre szabható cél-, szerep- és feladatvállalás. A Monarchia nagyhatalmi gózeit és Trianon megalázó traumáit máig sem hevertük ki. Ebből származik szerep- és feladatvállalásunk zűrzavara. Nem lenne szabad engednünk a tragikus életérzések vonzásának, mert azok lebénítanak. Cselekednünk a kis közösségekben, a kis közösségeken keresztül kell, ugyanakkor Közép-Európában kell gondolkodnunk. A mitizált határokat le kell bontani, s a térségében érzelmi-szellemi konföderációt kell létrehozni. A törökországi kurdok, a bulgáriai törökök, a dobrudzsai románok és az erdélyi magyarok ügyét ugyanazzal a felelősséggel kell felvállalnunk. „Tárjuk ki ablakainkat empátiával a világ felé”. A nyugati magyarsággal kapcsolatos nézeteinkben vallanunk kell: „Extra Hungariam est vita”. Nem élhetünk tartósan a „hűség és elidegenedés” skizofréniaijában. Ez is egyik forrása súlyos identitászavarainknak. Ugyanakkor bárhol éljenek is magyarok a világban, van, lenni kell közöttük oszthatatlan magyar érdekeknek. A nyugati magyarok magyarság tudata ugyanolyan élő, eleven szövet, mint a miénk. Az arányok ugyan nem egyformák, de a lemorzsolódás mellett a kinti magyarságban is tapasztalható bizonyos mértékű visszatérés. Szilárd kapocs kell hogy legyen a szigetek és a szárazföld között az egyetemes magyar felelősségtudat. Mészöly Miklós óva intett a felelőtlen nemzeti utópiáktól. Nyomatekkel hangsúlyozta: egyéni felelősségtudatunk semmi mással nem pótolható. Cselekedeteinkben a kis lépések politikáját lehet és kell követnünk.

A konferenciát a Szabó T. Attilával készített magyar televíziós film felvitte, Siklós István (London) költői estje és a hazai Muzsikás együttes fellépése gazdagította.

A mostani konferencián, szemben az eddigi 80—100 fővel, 130—140-en vettek részt. Többen is úgy vélték, a konferencia fordulatot idézhet elő a nyugati szellemi szigetek egymás közti, illetve az óhazai és a kisebbségi

magyarság kapcsolatában is. A vonatkozó elgondolásokat és konzekvenciákat igen nagy tetszéssel, látható egyetértéssel fogadta a tanácskozás szellemileg valóban magasan kvalifikált közönsége. Amikor a szigetek jelenlévő képviselőivel (ezek: Amerikai Református Egyházak — Bertalan Imre; Atlanti Kutató és Kiadó Társaság — Király Béla; Itt-Ott c. amerikai folyóirat és köre — Fekete Pál; Bessenyei Öregdiák Kör, USA — Nagy Károly; Irodalmi Újság — Nagy Csaba; Londoni Szepsi Csombor Kör — Czigány Lóránt; Pax Romana — Czigány Imre; Brüsszeli Corvina Kör — Ivánka Judit; Párizsi Magyar Füzetek — Kende Péter; Svájci Magyar Irodalmi és Képzőművészeti Kör — Saári Éva és Bor György és az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem — Bárczay Gyula) kerekasztal-beszélgetés zajlott, Nagy Károly indítványára a szigetek közti folyamatos közlekedés és értéksere érdekében döntést hoztak, hogy Szigethíradó címmel közelesen megjelentetnek egy új sajtóterméket. A híradó feladata az lesz, hogy tájékoztassa a nyugati magyar közösségeket egymás tevékenységéről, a sikerekről és a gondokról.

Bízunk abban, hogy a tömegkommunikációs kapcsok nemcsak a szigeteket, hanem a magyarság két nagyobb törzsét: a maradék magyarországiakat és nemzeti kisebbségeinket is előbb-utóbb összeköti egymással, eleven áramukba fogják majd.

Für Lajos

Finn vajnyomó mintája (Hornyák László rajza)